

וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו \ הרב משה

כהן¹

נוסח על הניסים

בסיום "על הניסים" אנו אומרים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". ויש להבין את הדבר, שהרי כשנתבונן בנוסח של "על הניסים" הן של ימי החנוכה והן של ימי הפורים, נראה שלמעשה זוהי תוספת המתארת את הניסים שעשה ה' לעם ישראל עליהם אנו מודים, ואם כן מדוע הוסיפו פה פתאום את עניין קביעת החג? ומדוע דווקא בחנוכה?

"וחושך – זה יון"

על הפסוק "והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום" (בראשית א, ב), אומר המדרש (ילקוט שמעוני בראשית פרק א רמז ד): "תהו זה בבל... ובהו זה המן... וחושך זה יון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזרותיה שהיתה אומרת להם כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל".

אם כן, יון נקראת חושך.

ויש להבין זאת, שהרי הרמב"ם רומם מאוד את אריסטו², ואע"פ שהגר"א חלק עליו³, אך על כל פנים אנו רואים שהיונים הביאו הרבה חכמה לעולם, ומדוע דווקא הם נקראים חושך? עוד יש לשאול, מדוע היוונים דרשו לכתוב ש"אין לכם חלק באלוקי ישראל", ולא בפשטות ש"אין אלוקים"?

¹ הדברים מבוססים על שיחתו של הרב חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל.

² "אריסטו הוא אשר לימד בני אדם דרכי המופת וסדריו ותנאיו" מורה נבוכים חלק ב, פרק טו.

³ "איני מאמין בהם ולא מהם מהמונם, אלא כל הדברים הם כפשטן אלא שיש בהם פנימיות לא פנימיות של בעלי הפילוסופיה שהם חזוניות אלא של בעלי האמת". ביאור הגר"א יו"ד, סימן קעט ס"ק י"ג.

ייחודה של חכמת ישראל

ישנו הבדל מהותי בין חכמת אומות העולם לחכמת ישראל: חכמת אומות העולם עניינה לחקור ולעמוד על התופעות שקיימות בעולם, ומתוך המחקר היא מגדירה כללים ונוסחאות כיצד מערכות הקיום פועלות. אך חכמת ישראל תפקידה הוא, להוציא מן הכח אל הפועל את צלם האלוקים שבאדם.

את המעלה הזו של התרוממות האדם אל מדרגת צלם האלוקים שבו, ניתן להשיג רק על-ידי תורת ישראל ולא על ידי שום חכמה אחרת. כך כותב הרב באורות-התורה (יב, ז): "אין אדם מישראל מוציא את סגולותיו הרוחניות כי-אם על ידי התורה, שהיא הארץ הרוחנית המתאימה לסגולת הנשמה הישראלית".

במסכת סנהדרין (צט, ב) דורשים חז"ל את הפסוק (איוב ה, ז) "אדם לעמל יולד" על עמל תורה, וכדברי המשנה באבות (ב, ח) "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת". ממילא, אדם שחייו אינם חיי תורה, אינו חי כאדם אלא כבהמה. כך דוד המלך אומר בתהלים (מט, יג) "אדם ביקר כל יבין נמשל כבהמות נדמו", ופשטות הדברים היא, שכאשר אדם אינו מבין שהתורה היא היוקר האמיתי – אזי הוא "כבהמות נדמו". על פי דברינו, הדבר מובן מאוד, שהרי התורה היא זאת שבאמת מוציאה אל הפועל את צלם האלוקים שיש בכל אדם, ובלעדי צלם האלוקים האדם נמשל כבהמה.

ואכן בהתבוננות בקורות כל הדורות אנו רואים שגם אנשים חכמים הדרדרו לשפל של התנהגות בהמית. אנשים שעסקו כל חייהם בחקר הטבע ערכו מלחמות עבדים מול חיות טורפות, וביתר שאת התגלה הדבר בשואה האיומה, בה אנשים שכל חייהם עסקו במושכלות מופשטים היו מוכנים להשמיד עם שלם ללא שום לבטים וייסורי מצפון.

כאמור ההסבר לכך הוא שגם אם אדם יעסוק בחכמות מופשטות, כל עוד איננו עוסק בתורה הוא עדיין לא התרומם מהמדרגה הבהמית אל צלם האלוקים שבו.

שותפות במעשה בראשית

מהי המשמעות של מדריגת צלם האלוקים שיש באדם? הרי לקב"ה עצמו לא שייך לייחס מושגים כמו "צלם" ו"דמות", ואם כן, איך אפשר לומר שהאדם נברא בצלם אלוקים?
 על שאלה זו עונה הנפש החיים בתחילת ספרו, ומסביר שהכוונה היא, שכשם שהקב"ה שולט על כל הנבראים בכל רגע, כך השליט את האדם על הבריאה - שעל פי מעשיו יבנו וישתכללו העולמות, ובוזה נברא האדם כצלמו ודמותו של הקב"ה.⁴
 נביא לכך שתי דוגמאות:

א. הגמרא בבבא קמא (לז, ב) אומרת, שייתכן שור המועד לנגוח בתאריך מסוים בחודש, כגון ט"ו בחודש.
 ויש לשאול, הרי אין ידוע מתי יחול אותו ט"ו בחודש, כיוון שייתכן שבית דין יחליטו לעבר את החודש, ואם כן, איך ניתן לקבוע שטבע השור לנגוח בתאריך מסוים?
 התשובה היא שכאשר חכמים קובעים קביעה, כמו עיבור החודש, בקביעה זו הם קובעים עובדות במציאות, ועל כן הם גורמים שטבע השור יהיה לנגוח בחודש הבא ביום שיחליטו שיהיה הוא יום ה"ט"ו בחודש.

⁴ "זהו ייבוא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים...! שכמו שהוא יתברך שמו, הוא האלוקים, בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדר הנהגותיו בכל עניניו בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאלו הוא גם כן הבעל כח שלהם כביכול". נפש החיים, שער א פרק ג.

ב. החזון איש כתב לגבי אדם המוגדר טריפה: "אבל הכרעת השיעור בטריפה הפרטית ניתנה לחכם... ואפשר דחייה תלויה בהוראת החכם אם היתה ההוראה בחייה". לאור דברים אלו יובנו מאוד דברי הגמרא במסכת שבת (י, א): "כל הדין דין אמת לאמיתו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית". יכולת זו של חכמי ישראל לשלוט ולשנות את כללי המציאות באה מכוח עסק התורה, שרומם אותם למדרגת צלם אלוקים שבהם, ועל ידי כך נעשו שותפים לקב"ה.

חכמת יון

לפי דברים אלו נבין מאוד מדוע חכמת יון נקראת חושך. בחכמת אומות העולם אין חסרון מצד עצמה, כי אף על פי שאין היא שייכת למדרגת צלם האלוקים שבאדם, בכל זאת גם לאדם ישנם צדדים של שייכות למדרגת בהמה.

אך המייחד את חכמת יוון הוא, שהגדרתה היא חכמה שאין לה קשר לתורה, כך כותב המהר"ל בנתיב התורה (פרק יד, עמ' ס):

"אבל נראה דחכמה יונית דהתם איירי חכמה שאין לה שייכות אל התורה כלל, אבל החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם בודאי מותר ללמוד" לכן מובן שהיוונים גזרו לכתוב על קרן השור דווקא ש"אין לנו חלק באלוקי ישראל" ולא "אין אלוקים", כי תורת ישראל מודיעה לעולם שכשאדם מתרומם לחלק הרוחני שבו הוא מסוגל להתרומם עד כדי להיות שותף לקב"ה – שיהיה חלק באלוקי ישראל, וכנגד זה באה תרבות יון והכריזה שאין לאדם אלא את החלק הבהמי שבו.

המציאות בה אדם נשאר במדרגה הנמוכה ממדרגתו האמיתית נקראת "חושך", כי אדם השייך למדרגות גבוהות אך נשאר במדרגתו הבהמית, דומה לאדם המסוגל לראות, אך נשאר לשבת בחושך. חכמת יון החשיכה את העולם, כי מטרתה היתה, שכל האנושות תישאר בצדדים החומריים שבה, ולא תתרום אל האור של צלם האלוקים שבה.

הניצחון על היוונים

מדברים אלו נבין, שלמעשה הניצחון על היוונים הוא זה שמאפשר לנו להמשיך להתרומם על ידי התורה אל הצד הרוחני-אלוקי שבנו, ועל ידי כך להיות שותפים לקב"ה בבריאת העולם על ידי קביעת עובדות במציאות. לפי זה, מובן מאוד האזכור של קביעת החג תוך כדי ההודאה על הניצחון על היוונים שבנוסח "על הניסים", כי כאשר חכמים קבעו את שמונת ימי החנוכה הם למעשה קבעו במציאות שבכל שנה יהיו שמונה ימים קבועים בהם יופיע האור של חנוכה⁵, ועצם היכולת לקבוע כך היא משמעות הניצחון על היוונים, ועל זה עיקר ההודאה שלנו.

גיבורים ביד חלשים

הדברים הללו יאירו לנו נקודה נוספת בנוסח של "על הניסים". בתחילת "על הניסים" אנו אומרים: "מסרת גיבורים ביד חלשים, רבים ביד מעטים, טמאים ביד טהורים, רשעים ביד צדיקים". הביטויים "מעטים, טהורים, צדיקים" מובנים, אך לא מובן מדוע אנו מכנים את המכבים כחלשים שגיבורים נמסרו בידם, שהרי מתיאורי הקרבות דווקא עולה שהיו אנשים חזקים שנלחמו בעוצמה ובגבורה. אלא, צריך להסביר, שאף על פי שאליבא דאמת היו המכבים גיבורים, בכל זאת את הכוח לנצח במלחמה הם לא שאבו מכוחם שלהם, אלא מכוח האמונה בצדקת דרכם – עוסקי התורה שבכוחם לשנות את כללי המציאות. כך מסופר שלאחר מות יהודה במלחמה, הייאוש התפשט בקרב הלוחמים עד שאחי יהודה כבר חזרו לאביהם כי חשבו שהקרוב אבוד, אלא שאז אמר להם מתתיהו לחזור ולהילחם כי הקרב לא תלוי ביהודה וכוחו, אלא הניצחון תלוי בסיעתא דשמיא.

אם כן, "מסרת גיבורים ביד חלשים", משום שהיוונים נגשו למלחמה מכוח גבורתם, ואילו המכבים נגשו למלחמה מכוח האמונה בה' הנותן כוח לעוסקי תורתו לפעול במציאות, אפילו יהיו חלשים.

⁵ "ושרש כלם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו... וכן חנוכה וכן פורים". דרך ה' (ד, ז).

בידינו הדבר !

מדברים אלו נלמד שחנוכה הוא זמן לשנן לעצמנו ולהפנים שהעבודה הרוחנית של האדם – בלימוד תורה, ביראת שמים, בעבודה על המידות – פועלת לשנות את כללי המציאות הגשמית, עד כדי ניצחון של מעטים מול רבים. ישנה היום ציפייה בציבור, שבחורי הישיבה ותופסי התורה ידעו לנבא את העתיד. כמובן נענה שאין אנו נביאים, אבל וודאי הוא שמה שיהיה תלוי בעיקר בנו !

זוהי עניינה של חכמת ישראל, שהמציאות תלויה בהתנהגות שלנו ובאמונה שלנו.

ככל שנהיה מודעים יותר לכך שהאדם, צלם אלוקים נזר הבריאה, הוא הפועל בעולם – כך נוכל לרומם ולקדם את העולם, עד לגאולה השלימה במהרה בימינו.